

Laudáció Márkus Béla Tamási Áron-díjához

Márkus Béla a magyar irodalom rendíthetetlen odaadással dolgozó munkása. Hiába szól már könyvtárnyi elmélkedés arról, hogy az irodalom szerepe és értéke megváltozott a mi időnkben, hiába értékeli le sokszor maguk az írók is az irodalom személyiség- és közösségformáló szerepébe vetett régi bizodalmat, ő töretlen munkakedvvel és hittel olvassa, mérlegeli, értékeli, bírálja irodalmunk jelenségeit.

1989-ben jelent meg az első könyve, a *Magányos portyázók*. Jó két évtizedes kritikai, tanulmányírói munkásságából ez a kis könyv csupán az erdélyi irodalomról szóló műveit adta közre.

Aztán 1996-ban három megjelent kötete közül *A betokosodott kudarc* a kisebbségi magyar irodalmakkal foglalkozott, a *Démonokkal csatázva* a magyarországi szerzők műveiről szóló tanulmányaiból és kritikáiból adott válogatást. Az *Átdolgozások kora* pedig Sarkadi Imre pályakezdésének irodalomtörténeti jelentőségű bemutatása volt.

Első könyvei csupán jelzések gazdag munkásságáról. Ha a tematikai rend úgy kívánta, későbbi köteteibe is válogathatott értékes, de korábban kötetbe nem gyűjtött írásaiból. 2000-ben publikálta *Nem dolgozunk feledni* című kritikagyűjteményét, 2002-ben pedig a Nap Kiadó Domokos Mátyás szerkesztette „Magyar esszék” sorozatában jelent meg *Külön sors – külön irodalom* című könyve. Ezt követte 2005-ben a *Tények is képzetek* című tanulmány- és kritikagyűjteménye.

Az utóbbi két évtizedben publikált hat kritika, esszé-, tanulmánygyűjteménye és a részmonográfiája mellett könyvek szerkesztőjeként is igen értékes munkát végzett. *Irodalom, politika, élet* (1945–1979) címmel 1997-ben kétkötetes szöveggyűjteményt adott ki. A Nap Kiadó sorozataiban ő állította össze a *Sarkadi Imre emlékezete* (*Pokolraszállás*, 2001), az *In memoriam Tóth Árpád* (*Lélektől lélekig*) és az *In memoriam Móricz Zsigmond* (*Fáklya volt kezében*, 2007) című köteteket. Ő szerkesztette a Kossuth Egyetemi Kiadó sorozatában a *Tanulmányok Szilágyi Istvánról* (2003) és a *Tanulmányok Kányádi Sándorról* (2004) című köteteket.

S ezzel a felsorolással még korántsem teljes a kép arról az irodalmi életműről, melyet Márkus Béla egyetemi oktatói munkája mellett az utóbbi két évtizedben létrehozott. Korábbi újságírói, filmkritikusai és folyóirat-szerkesztői munkájára pillantást sem vehetünk itt.

A legfelkészültebb, legalaposabb és legszigorúbb kritikusok egyike ő. Irodalomszemléletét az egymást dinamikusan váltó irodalomelméleti divatok ellenére mindig kiegészültséggel, határozott szemléleti biztonsággal jellemzi. Írásai az eszté-

tikumot összetetten szemlélik, sohasem állítják szembe „az író közösségi felelősségével, hivatásából következő küldetésével, feladataival. Alapos elméleti háttérismertetek birtokában elemzi és értékeli a legkülönbélebb szemléleti irányzatokhoz tartozó műveket. Megvilágítja az irodalom és a nemzeti közösség mély összefüggéseit, a nemzeti irodalom autonóm értékeit. Idegen tőle az a manapság divatos szemlélet, amelyik az irodalom értelmezésekor mellőzi az erkölcsi és közösségi vonatkozásokat, nemzeti sajátosságokat. Számtalan példával mutatja meg, hogy az irodalomnak fontos szerepe van a nemzet önismeretének és öntudatának az alakításában.

A nagy olvasó és a kitűnő filológus szakmai jutalma az, hogy tanulmányai az igen gazdag mögöttes ismeretanyaguk révén tágassá válnak. Az adott életművön belüli viszonyítások mellett a külső párhuzamok, szembesítések növelik meg írásainak horizontját.

A kiegyensúlyozott szemlélet, rendkívül alapos tájékozottság, dokumentáló anyag bősége mellett a modern irodalomelmélet hatékony hasznosítása is fontos jegye munkáinak. Nem egyetlen elméleti iskola hatása érezhető írásaiban, hanem a sokirányú és nyitott elméleti tájékozottságé.

Hiánytalanul megmutatkoznak írásaiban irodalomtörténeti és irodalomkritikai munkásságának jellegadó értékei: a tág érdeklődési kör, a legapróbb részletekig hatoló filológiai alaposág, tények sokaságát mozgósító érvelés, a rendkívüli tájékozottság, gazdag kitekintésű viszonyítások, párhuzamok, összevetések, az erkölcsöt és esztétikumot együtt szemlélő határozott irodalomszemlélet, értékminősítéseinek hiánytalan vállalása, egyenes beszédű kimondása, a tényeket és képzeteket szétválasztó határozott értékítélete, berögzült sémákat összezúzó bátorsága, a modern irodalomelméleti ismeretek finom, háttérszerű hasznosítása, dikciójának az érzékeny ráhangolódástól az ironikus, sőt szarkasztikus hangnemig váltakozó színessége.

Tanulmányainak témakörei átfogják az egész XX. századi magyar irodalmat. Ady, Móricz, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter életművét éppoly alaposan tárgyalja, mint saját kortársaiét.

Munkásságának az is kitüntető értéke, hogy nemcsak a közismert alkotók műveire figyel, hanem sok-sok olyan szerzőről is ír, akiknek a munkássága értékes, de kevésbé ismert Magyarországon. Irodalomtudósi habitusára az is jellemző, hogy gyakran választ olyan témát egy-egy nagy író életművéből is, amelyiket a szakirodalom kevésbé tárt föl. A sokat elemzett alkotások irodalomtörténeti vizsgálata során pedig olyan új szempontot választ, amelyik révén fontos adalékokkal egészíti ki eddigi ismereteinket.

A teljes magyar irodalomban gondolkodik. Érdeklődése pályakezdése óta a teljes magyar irodalomra irányul. Sohasem fogadta el azt a nemzetszűkítést, amelyik az elszakított területek magyarságáról lemondva csak a magyarországi irodalmat tekintette magyar irodalomnak. Munkásságának jelentős részét a kisebbségi magyar irodalmakkal foglalkozó tanulmányok, kritikák adják. A kisebbségi magyar irodalmak egyik legjobb, legalaposabb ismerője. Az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai

magyar irodalomnak Márkus Béla mellett más szakértői is vannak Magyarországon. Az egykori jugoszláviai magyar irodalomnak egyértelműen ő a legfelkészültebb, legalaposabb ismerője. A kisebbségi magyar irodalmakról szóló írásai példaszerűek a kritikus következetesség felől nézve is. Azzal becsüli meg a kisebbségi irodalmakat, hogy szigorú kritikuskak, ezáltal segítők.

Írásaiból egyértelmű az a kritikus meggyőződés, hogy nem elég a legfontosabb értékekre irányítani a figyelmet, rá kell mutatni a gyöngébb alkotások gyöngeségeire is, hogy a szigorú értékelv hiánytalanul érvényesüljön.

Klasszikus irodalmunk alkotásait elemző tanulmányai értékes új szempontokkal és új megvilágításokkal módosítják és gazdagítják az egyéni és nemzeti önismeret szempontjából is fontos irodalmi ismereteinket. A szakkritika kénytelen minden tényt számba venni, nem elégedhet meg a jelleg jelzésével. A bőségesen idézett tényanyag teszi vitathatatlanná mindazokat a jelentős korrekcióit is, amelyekkel egyoldalú beállításokat, torzításokat cáfol meg, rögzült ismereteket javít. Nemegyszer az adott tárgy legavatottabb ismerőit ösztönzi körütekintőbb vizsgálódásra.

Példaszerű az a következetes szigorúsága, amellyikkel egy-egy népszerűvé vált életmű körütekintő mérlegelésével kimutatja annak esztétikai fogyatékoságait. A Wass Albert-kultusz elképesztő túlzásait sokan érzékeljük, többen szóvá is tettük egy-egy megjegyzéssel, de Márkus Béla az egyetlen, akit irodalomtudósi felelősségtudata és igazságszeretete hatalmas tisztázó munkára ösztönzött. Irodalomtörténeti jelentőségű kiváló tanulmányában a rá jellemző filológiai alapossággal leplezi le e kultusz szinte számtalan túlzását, csúsztatását, megalapozatlan állítását.

Finom megfigyelései adnak a művek értelmezéséhez újabb és újabb dimenziókat. Móricz *Erdélyét* például azáltal helyezi új értelmezési mezőbe, hogy filológiai mestermunkával foltárja a Bethlen-értelmezések sokféle, egymással gyakran szembenálló sorát – és okát is. Az erdélyi magyar irodalom önismereti kérdéseinek, vitáinak az áramkörébe kapcsolja a Bethlen-értelmezéseket. Megvilágítja azt is, hogy a bethleni magatartás értelmezése mindmáig a kisebbségi önismeret lényeges eleme, s hogy időről időre más jegyeit emelik ki.

Az Illyés-centenáriumon *A Kháron ladikján* személyességének kérdéseit vizsgálta meg nagy körütekintéssel. A Németh László-centenáriumon pedig a *Bűn* című regényét állította új megvilágításba azáltal, hogy az értelmezést eloldotta az „életrajzi kötöttségektől”. Németh László *Magyarok Romániában* című útirajzának új kiadása alkalmából tüzetesen kimutatta, hogy Németh László 1935-ös felismerései a román-magyar viszony kilátástalanságáról semmit sem veszítettek aktualitásukból. Németh László őszinte számvetését a magyar nemzeti önismeret alapvető értékű művének tartja, a kelet-közép-európai népek európai normák szerinti együttélésének is alapja lehetne az az őszinteség, amelyik Németh László könyvében mintaszerűen megnyilatkozik.

Márkus Béla különleges figyelemben részesíti az irodalom történelmi, lélektani, magatartásbeli vonatkozásait. Mindig érdeklő őt az alkotó „valóságos személyiség-története” is. Értelmezései, elemzései azért is izgalmasak és értékesek, mert az esztétikai jelleg feltárása összekapcsolódik bennük az életvonatkozások megvilágítá-

sával. Bárkiről ír, mindig a magyar irodalom egészére figyel, a részeket az egész jobb megértése, megvilágítása végett veszi számba.

Kiváló felkészültsége alapján gyakran kérik opponensi szerepre a tudományos minősítések eljárásaiban. Bírálataiban nemcsak a hibákat veszi számba, hanem mindig széles horizontú összefüggések közé helyezi a vizsgált művet. Bírálatai a szakmunkák továbbgondolásaként is értelmezhetők.

Márkus Bélának nemcsak az egyes művek, hanem az irodalom szerepét és mibenlétét fejtegető nézetek megítélésekor is határozott az álláspontja. Sokszor vitába száll az irodalom közösségi jellegét megkérdőjelező nézetekkel. Azt vallja, hogy ha az irodalmi mű „legmélyebb értelme szerint önmagunk és a világ megértésének egyik legjobb eszköze, akkor ebből a megismerésből nem maradhat ki a legszűkebb régióink, peremvidékünk sem.” Elveti azt a vélekedést is, mely szerint nincs olyan eszme, amelyik mögé a közösség felsorakozhatna. Ilyen nézetkülönbségeken túlmutató közösségi ügynek tartja az etnikai sajátosságokat hordozó jelenségeket, mindenekelőtt az anyanyelv védelmét.

Az egyes új művek kritikai elemzésekor Márkus Béla mindig határozott értékítéletet mond. Az új mű gyengeségeit akkor is számba veszi, ha az adott író korábbi művéről igen jó véleménye volt. Márkus Béla mindig érzékenyen figyeli az emberi sors és az irodalom – meggyőződése szerint – szétválaszthatatlan összefüggéseit is. Könyveinek világa nem csak a tárgyalt művek esztétikai alkatának sokfélesége miatt gazdag. Érzékletesen és kritikai megvilágításban jelenik meg bennük a magyarság újabb kori történelme és sorsa is.

Tanulmányainak, esszéinek, kritikáinak gyűjteménye imponáló szakmai érték, a létező irodalomszemlélet magas szintű és egyenes beszédű dokumentuma.